

Niečo pre milovníkov východnej liturgiky – analoj a tetrapod (Druhá časť)

Lucia Laudoni

20. júla 2022 ✝ *História Kultúra*

predchádzajúca časť:

Niečo pre milovníkov východnej liturgiky – analoj a tetrapod (Prvá časť)

Boli časy, keď si ne jeden *togatus* (Riman) povzdychol *timeo hominem unius libri* (bojím sa človeka jednej knihy), teda nepriateľa vzdelania, ktorý prečítal sotva jednu knihu. Dnes by sme toto tvrdenie poslali pod gilotínu argumentov. Oveľa ťažším závažím na váhach poznania, než tony papiera, sú knihy ľudských duší, tá najťažšia a zároveň božsky jednoduchá beletria. Aj umelecko-liturgický poriadok chrámu je knihou, v ktorej sa učíme čítať celý život. Dočítame ju až v nebeskom kráľovstve. Knihy majú presne číslované stránky a spáliť jedinu z nich je horšie, ako vytrhnúť zub. Časť príbehu bude navždy chýbať.

Liturgista a reštaurátor kníh majú veľa spoločného. Obaja kriesia zrnká z príbehu, ktorý nenapísali, ale vstupujú do neho, do jeho stredu, *in medio eius*, aby ho zachovali živý.

Cirkvi byzantskej tradície sú ako sestry, ktorým v žilách spieva spoločná liturgická krv, no každá z nich zostáva sama sebou.

Demonštrovať to môžeme na rôznych typoch podstavcov na ikony. Gréckokatolícki Rusíni často kladú svätú ikonu na nevelký štvornohý stolček – *tetrapod* s dvoma sviecami a krížom, ktorý sa „zabýval“ uprostred chrámu pravdepodobne na základe starobylého sýrskeho zvyku. Nie je pravidlom, že tetrapod musí stáť v strede chrámovej lode (*naos*), niekde sa posúva bližšie k ikonostasu. Tetrapod sme si predstavili v prvej časti našich úvah o stojanoch na ikony. Jeho grécky názov zdôrazňuje, že má štyri nohy. V Nicejsko-carhradskom Kréde vyznávame, že Cirkev je jedna, svätá, všeobecná a apoštolská. Toto sú štyri nohy, na ktorých stojí neviditeľný tetrapod Ježišovho mystického tela – Cirkvi.

Pravoslávne Rusko umiestňuje obrazy svätých na početné *analoje* so „šikmým“ povrchom, tie však majú domov spravidla priamo pred ikonostasom. Tento úzus nasledujú rôzne pravoslávne cirkevné obce v Európe vrátane tých, ktoré s ruským etnikom nemajú nič spoločné.

Analog v západnom prostredí. Gotický pult z 13. storočia z cisterciánskeho kláštora v Oseku.

Zdroj: commons.wikimedia.org

A ako to vyzerá u Grékov? Keď vstúpime do orthodoxného chrámu v rodnej zemi Perikla, podstavce na ikony podľa ruského vzoru by sme pred ikonostasom hľadali márne, hoci liturgické riešenia sa v praxi líšia od farnosti k farnosti (platí to najmä pre grékojazyčné obce v diaspóre). Gréci kresťania uctievať ikony vystavené na viacerých stojanoch, ktoré nájdeme vo vstupnej časti chrámu (takzvaný *esonarthex*) neďaleko hlavného vchodu. Ústa duchovných potomkov Alexandra Veľkého im hovoria *analogia* (singulár *analogion*). Už vieme, že Slovania prevzali toto grécke neutrum vo forme *analogj*. Pre analogj je charakteristický menší povrch zrezaný v ostrom uhle, ktorý pripomína stojany na misály.

Na umiestnenie podstavcov na ikony v cerkvách byzantského rítu treba nazerať v duchu latinskej maximy *ubi ius, ibi remedium* (kde je právo, tam je liek). Kde je *ordo* (liturgický poriadok), tam je uzdravenie.

Rôzne prístupy k problému pozície tetrapodu a (alebo) analoja (analojov) prinášajú rozmanité duchovné odkazy pre náš život. Nejde o neplodný ritualizmus, bezvýznamný detail či formalitu. Tetrapod (prípadne analogj) uprostred chrámu nás upozorňuje na to, čo má byť skutočným stredobodom (*punctum centrale*) nášho života. Bohoucta, poklona Najvyššiemu. Ikonu zo stredu chrámu máme mysticky preniesť do stredu našich rodín.

Analogj situovaný vpredu pred ikonostasom nám odkazuje, že Boha máme mať stále pred očami. Nesmieme Ho stratiť z dohľadu. V Transylvánii sa ikonostas (v zmysle steny oddeľujúcej *naos* od presbytéria) zvykne označovať regionalizmom *fruntar* z latinského *frontale* (genitív *frontalis*) – čelný. Ikonostas je Božie čelo, za ktorým tróni prestol-oltár, Božia Myseľ (*νοῦς*).

Stojany s ikonami nie sú nepotrebným zduplikovaním ikon z ikonostasu. Sú dopravnými značkami, ktoré nás vedú k Božej tvári, k Jeho dokonalej a najsvätejšej Mysli. Míľniky na liturgickej diaľnici. V dejinnom vývoji sa tieto podstavce neobjavili náhodne. Existujú preto, aby nás všeličomu naučili.

Pôvod analojov a tetrapodov je v antických rečníckych pultoch (*béma*, *rostrum*). Ranokresťanskí vladykovia zvyčajne kázali priamo zo svojho stolca, trónu (odtiaľ úcta k ich učiteľskej katedre) a logicky potrebovali mať pred sebou stojan na knihy a spisy. Ambony vstúpili do života Cirkvi veľmi skoro (spomeňme si na svätého Jána Zlatoústeho, ktorý pravidelne hlásal evanjelium z bohato dekorovaného ambonu). Liturgický význam osobitných stojanov na ikony vzrástol po zažehnaní ikonoboreckých sporov.

Analoje sú v byzantskom obrade úzko späté s liturgickým slávením.

Zdroj: pixnio.com

Analoje zohrávajú dôležitú úlohu tiež pri spovedi, ktorá sa v cirkvách konštantínopolskej tradície nazýva *ἐξομολόγησις* – sväté tajomstvo zmierenia, *mysterium poenitentiae*. Na analoji odpočívajú evanjeliár, kríž, prípadne ikona. Spoveď pred ikonou pomáha penitentovi uvedomiť si, že svoje hriechy vyznáva Kristovi. Všetka moc kňaza vyviera z Krista ako z horskej bystriny meniacej sa na riekou odpustenia. Jej brehom je spravodlivosť. Brehy spravodlivosti pomáhajú rieke milosrdenstva zostať v koryte a nevylievať sa tam, kde by to mohlo byť na škodu.

Najčastejším materiálom na výrobu analojov a tetrapodov je drevo a kov. V stredoveku sa vyrábali aj z kameňa či z mramoru. Mramor symbolizuje pevnosť viery, drevo sa alegoricky spájalo *cum ligno Crucis*. Stojany na ikony a knihy z postbyzantského obdobia sa vyznačujú prepracovanou ornamentálnou rezbou s florálnymi a geometrickými motívami. V období baroka, ktoré vtlačilo orthodoxnému Balkánu osobitnú pečať, túto techniku vystriedali vyšívané textílie. Tie pokrývali najskôr iba hornú časť podstavca. Veľmi rýchlo si získalo obľubu „obliekanie“ prednej časti konštrukcie na spôsob oltárneho *antependia*, čím sa zdôraznilo jemné duchovné spojenie medzi analojom a oltárom so skvostnými rúchami vo svätyni.

Na analoji ani na tetrapode však nedochádza ku konsekrácii eucharistickej matérie, preto nie je možné pomýliť si ich s prestolom *in sancta sanctorum*. To, čo spája analoj a oltár, je akt darovania sa. Oba dávajú samé seba Kristovi, aby nám Ho ukázali (analoj s ikonou) a dali ochutnať (oltár s prosforami a čašou). *Gustate et videte!*

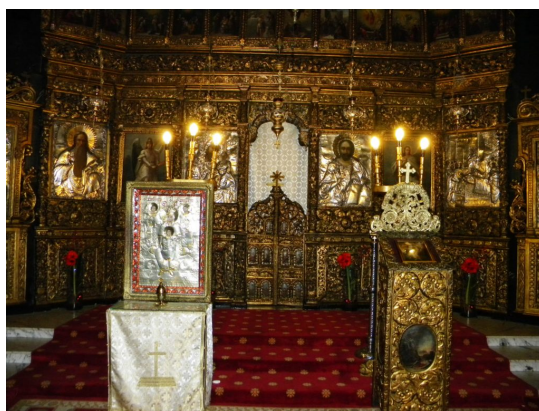
Zaujímavým post-tridentským ekvivalentom byzantského analoja v prostredí rímskokatolíckej cirkvi je *ligilium* – podlahový skladací stojan na bohoslužobné knihy s nohami v tvare X. Bol rozšírený v barokovom Taliansku a Španielsku. Aj pravoslávni Gréci majú špecifický stojan na knihy – *diskelion*. Nie je to nič iné, než skladacia verzia analoja, ktorý sa používa napríklad počas homílie.

Pokiaľ sa na analoj kladie ikona a nie kniha, volá sa *proskynitarion* – stojan na poklonu. Vo východorímskej a staroruskej kultúre sa pod rovnakým slovom skrývajú knihy o púťach na sväté miesta, teda

akési *vademecum* pútnika. Dušu pútnika v zemi Homéra ovlaží pohľad na prícestné kaplnky v tvare malého chrámu s ikonou a sviečkou. Aj im prischlo meno *proskynitaria*.

Kolko krajov, tolko slov. Rumunské pravoslávie sa geograficky aj liturgicky nachádza na polceste medzi latinským *Domine* a cirkevnoslovanským *pomiluj*. Z toho vzniklo zvolanie *Doamne, miluiește* opravené miestnymi gréckokatolíkmi na zlatinizovanú syntagmu *Doamne, îndură-te de noi* – Pane, zmiluj sa. Aj tento kút Balkánu zavlažovala grécka jazyková rosa. Podstavcom na ikony preto Rumun povie *proschinitar*, *tetrapod* a dokonca *iconostas*, nakoľko ich úlohou je chrániť ikonu ako v dlani.

Obrazová stena, ktorú na Slovensku a v západnej Európe voláme ikonostas, má v rumunských kruhoch grécky názov *catapeteasmă* (rovnako sa nazýva opona nad cárskymi dverami), taktiež *tâmplă* (z gréckeho *templon*). Termín *iconostas* (v slovenskom zmysle slova) sa v zemi blahoslaveného Vladimira Ghiku používa menej často. Uvedené podstatné meno má v Rumunsku dva významy – obrazová stena aj podstavec na ikonu, analoj.

Typický interiér orthodoxných rumunských Božích domov. Vpravo barokový analoj, vľavo jednoduchá axionița (kivot) so striebornou mariánskou ikonou.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Špeciálnym typom stojanu na ikonu je votívny objekt, ktorý slovanské pravoslávie pozná pod menom *kivot*. Má tvar vysokej a úzkej skrine alebo edikuly a pripomína latinské *retabulum* bez oltárnej menzy. Ikona je v kivote (na rozdiel od analoja) umiestnená vertikálne. Kivoty sa podobajú na okná, ale namiesto skla v nich nájdeme obraz. Brká cirkevných otcov potili krv za pravdu, že ikona je oknom do neba.

Opäť si však treba dať pozor na miešanie jazykových hrušiek s jablkami. Slovo kivot sa narodilo pod gréckym nebom (*κιβωτός*) a zdedili ho (nielen) Rusi. *Chivot* v Rumunsku označuje oltárny svätostánok (*tabernaculum*, darochraniteľnica, Bohostánok). Vysoká schránka na ikonu, ktorú Slováci aj ostatní Slovania nazývajú kivot, sa v zadunajských krajoch pýši gréckym menom *axionița*. Pomenovanie vzniklo podľa liturgického chválospevu Bohorodičky (*Ἀξιόη ἐστιν*, po slovensky *Je dôstojné*) a zároveň podľa rovnomennej mariánskej ikony uchováanej na Svätej hore Athos. Do týchto vysokých drevených schránok (*kivot*, v rumunčine *axionița*) sa v rumunských chrámoch najčastejšie kladú ikony Matky Božej, ochrankyne Cirkvi.

Aby bolo naše jazykové pêle-mêle kompletné, dodávam, že rumunskojazyčné termíny *analoghion* alebo *analog* (s určitým členom *analogul*) sa u Rumunov vzťahujú na mnohouholníkové stojany s liturgickými knihami s rotujúcou vrchnou časťou, ktoré dominujú *klirosom* (polkruhové výklenky na severnej a južnej

strane chrámu vyhradené chrámovým spevákom). Gréci to „cítia“ rovnako.

Na tento mnohouholníkový podstavec zo 16. storočia kládli chrámoví speváci (psalti) liturgické knihy.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Dúfam, že z tejto terminológie nikoho nebolí hlava – ak áno, poďme si to zjednodušiť. Pravlastťou stojanov na ikony (analojov, tetrapodov, kivotov a iných členov tejto rodiny) je Východorímske impérium.

„Pradedom“ týchto stojanov sú antické rečnícke pulity. Gréci spravidla umiestňujú podstavce s ikonami do predsiene chrámu (*esonarthex*, *pronaos*) a priestor pred ikonostasom nechávajú voľný. Rusi im, naopak, určili miesto pred ikonostasom. Mnohé gréckokatolícke a pravoslávne komunity používajú viaceré stojany na rôznych miestach v chráme *ad libitum* – a nerobia žiadnu chybu.

Je krásne kráčať liturgickým lesom a obdivovať stromy rôznych tradícií, ktoré čerpajú živiny z rovnakej pôdy Kristovej blahozvesti. V lese kresťanského Východu rastú rôzne stromy a výrub nesprávneho z nich by mohol ublížiť celému ekosystému.

Pri rozmotávaní tohto mentálneho kľbka sa nejeden kultivátor východného duchovného poľíčka spýta, ktorý zo spôsobov venerácie ikon je správny. Máme klásť ikony na analoje alebo tetrapody? Majú byť pred ikonostasom, v strede chrámu či pri zadných laviciach? Pravdou je, že vyzdvihovanie iba jediného z uvedených spôsobov by prinieslo zbytočné žabomyšie vojny.

Pomôžme si prirovnaním. Ktoré z vlákien pavučiny je najstaršie a najpevnejšie? Všetky jej vlákna sú dôležité, a pokiaľ by sa niektoré z nich roztrhlo, pavučina by stratila stabilitu.

Dva typy stojanov na ikonu. Z kivotu (vľavo) stráži chrám svätý Gregor Palama, vpravo stojí analog. Na oboch visí antependium z liturgickej tkaniny.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Stojany na ikony majú okrem praktickej funkcie (expozícia ikony k verejnej úcte bozkom) svoj teologický význam. Držia ikonu, aby na nich odpočívala. Aj naše telo je pozvané stať sa vzácnym analogom, na ktorom spočínie mystický obraz Krista v duši. Poslaním analoja je ukazovať ikony Pána Jažiša, Bohorodičky, svätých a sviatkov. Bez ikony alebo knihy je stojan opustený a žiaľ, liturgicky bezcenný. Dbajme o to, aby naša duša nikdy nebola prázdny analogom bez Božieho Syna.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/nieco-pre-milovnikov-vychodnej-liturgiky-analog-a-tetrapod-druha-cast/>